

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ЧЛЕНСТВА В КООПЕРАТИВНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ

COMPARATIVE ANALYSIS OF MEMBERSHIP IN COOPERATIVE ORGANIZATIONS

Коверзнев В.О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри правового регулювання економіки
Навчально-наукового інституту права і соціальних технологій
Чернігівського національного технологічного університету*

У статті обґрунтовано, що набуття особою статусу члена кооперативної організації відбувається лише внаслідок її вільного волевиявлення, яке реалізується шляхом подання відповідної заяви. Автором доведено, що право членства в кооперативній організації має індивідуальний характер, воно не може бути передане іншим особам і не переходить до спадкоємців; досліджено особливості членства в кооперативних організаціях різних типів і підстави припинення членства.

Ключові слова: кооперативна організація, членство в кооперативній організації, набуття членства, припинення членства.

В статье обосновано, что приобретение лицом статуса члена кооперативной организации происходит лишь вследствие его свободного волеизъявления, которое реализуется путем подачи соответствующего заявления. Автором доказано, что право членства в кооперативной организации имеет индивидуальный характер, оно не может быть передано другим лицам и не переходит к наследникам; исследованы особенности членства в кооперативных организациях различных типов и основания прекращения членства.

Ключевые слова: кооперативная организация, членство в кооперативной организации, приобретение членства, прекращение членства.

The article proves that the acquisition of the status of member of a cooperative occurs only as a result of her free will, which is exercised by filing an application. The author proves that the right of membership in the cooperative organization has a unique character, it cannot be transferred to a second person, and not transferred to the heirs; the features of membership in the cooperative organizations of various types and grounds for termination of membership.

Key words: cooperative organization, membership in cooperative organizations, purchase of membership, termination of membership.

Постановка проблеми. Здійснення порівняльного аналізу членства в кооперативних організаціях усіх типів є одним з етапів комплексного дослідження правового забезпечення кооперації в Україні через призму науки господарського права та формування теоретичних положень і висновків щодо вдосконалення правового регулювання кооперації з урахуванням сучасних умов розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання членства в окремих типах кооперативів розглядалися в працях А. Запорожець, В. Коверзнева, В. Семчика, І. Середи, Н. Титової. Втім, існування проблемних питань, пов'язаних із членством у кооперативних організаціях, вимагає їх комплексного вирішення та спонукає до подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Невирішені раніше проблеми. На сьогодні в Україні відсутні комплексні дослідження господарсько-правового забезпечення системи кооперації в цілому, що обумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою цієї статті є дослідження порядку набуття, здійснення та припинення членства в кооперативних організаціях усіх типів, проведення його порівняльного аналізу й напрацювання пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного кооперативного законодавства України, що регулює вказані питання.

Виклад основного матеріалу. Членський характер функціонування є спеціальною ознакою будь-

якої кооперативної організації. Членство виступає своєрідним юридичним фактом, з яким пов'язане виникнення в юридичної або фізичної особи можливості задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Як зазначав професор В. Семчик, право членства в кооперативі – це сукупність (система) правових норм (правил) стосовно реалізації конституційного права стати членом кооперативу, порядку й умов вступу до кооперативу та виходу з його складу, визначення й реалізації його правомочностей як поєднання членських прав та обов'язків, припинення членства й виходу з кооперативу [1, с. 91].

Нині серед науковців немає єдності в поглядах на характер і природу членських відносин. Одні науковці ототожнюють членські правовідносини з трудовими, вказуючи на те, що членські (трудова) відносини базуються на особистій трудовій участі у виробничій і соціальній діяльності кооперативного підприємства [2, с. 35], інші вважають, що врегульовані нормами права членські відносини набувають правову форму самостійних видів внутрішнькооперативних правовідносин [3, с. 35].

Вважаємо, що членські відносини виникають безпосередньо з самого факту вступу до кооперативу. Для того щоб стати учасником трудових, майнових та інших відносин (навіть перебуваючи у відносинах членства), необхідна наявність додаткових

юридичних фактів або умов, визначених законом чи статутом кооперативу [4, с. 110–111].

Набуття членства надає особі права стати суб'єктом внутрішньокооперативних відносин. Тому особи, які не перебувають у відносинах членства, не можуть володіти майновими, управлінськими й іншими правами, що передбачені кооперативним законодавством і статутами кооперативних організацій.

Зміст членських правовідносин становлять суб'єктивні права і юридичні обов'язки суб'єктів щодо утворення кооперативної організації або порядку вступу, прийняття в члени вже діючого кооперативу, участі в діяльності кооперативу, виходу (виключення) з нього. Суб'єктами членських правовідносин, з одного боку, є особи, які створили кооперативну організацію (засновники), та особи, що стали членами вже діючої кооперативної організації, а з іншого – кооперативна організація як суб'єкт господарювання [4, с. 111].

Об'єктом членських правовідносин слід вважати дії, спрямовані на утворення кооперативної організації або вступу до неї, забезпечення її статутної діяльності та припинення правових відносин із кооперативною організацією.

Членські відносини виникають у результаті вільного волевиявлення осіб – членів кооперативної організації, – пов'язаного з реалізацією членом певної мети, яка повинна узгоджуватися з метою діяльності самої кооперативної організації, що закріплена в її статуті.

Відповідно до статті 10 Закону України «Про кооперацію», членами кооперативу можуть бути громадяни України, іноземці й особи без громадянства, юридичні особи України й іноземних держав, що діють через своїх представників, які внесли вступний внесок і пай у розмірах, визначених статутом кооперативу, додержуються вимог статуту й користуються правом ухвального голосу. Членом кооперативу може бути фізична особа, яка досягла 16-річного віку й виявила бажання брати участь у його діяльності [5].

Аналогічна норма закріплена й у статті 6 Закону України «Про споживчу кооперацію» [6], яка на загальному рівні поділяє членів кооперативу на: *індивідуальних* (фізичні особи, що досягли 16-річного віку, при цьому виявили бажання брати участь у здійсненні цілей і завдань споживчого товариства) та *колективних* (ними можуть бути фермерські господарства, господарські товариства, кооперативні, державні й інші підприємства, що поділяють його цілі та інтереси).

Водночас статтею 98 Господарського кодексу України (далі – ГК) і статтею 12 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» [7; 8] встановлено, що членами виробничих (у тому числі й сільськогосподарських) кооперативів можуть бути лише фізичні особи, які досягли 16-річного віку, визнають статут кооперативу й дотримуються його вимог, беруть майнову та трудову участь у діяльності кооперативу.

Виходячи з того, що Закон України «Про кооперацію» є загальним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність усіх типів кооперативів, його положення щодо членства в кооперативах необхідно привести у відповідність із положеннями ГК і Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» шляхом включення норми, що передбачає обов'язкову трудову участь члена виробничого кооперативу в його діяльності.

Специфікою членства в сільськогосподарському обслуговуючому кооперативі є те, що його членами можуть бути тільки виробники сільськогосподарської продукції (юридичні та/або фізичні особи), які мають право ухвального голосу й беруть участь у господарській діяльності кооперативу [8, ст. 6].

Вступ до кооперативу будь-якого типу здійснюється на підставі письмової заяви. Одночасно з подачею заяви про вступ до кооперативу особа, яка виявила бажання стати його членом, вносить вступний і пайовий внески в порядку та розмірах, визначених його статутом.

Рішення правління чи голови кооперативу про прийняття до кооперативу підлягає затвердженню загальними зборами його членів. Порядок прийняття такого рішення та його затвердження визначається статутом кооперативу [7, ст. 98; 5, ст. 11].

Отже, чинне кооперативне законодавство України виділяє такі стадії набуття особою членства в кооперативі:

- 1) подання заяви особою, яка виявила бажання стати членом кооперативу, та сплата нею вступного й пайового внесків;
- 2) розгляд заяви правлінням (головою) кооперативу й ухвалення рішення щодо прийняття особи в члени кооперативу або відмови в цьому;
- 3) затвердження рішення правління (голови) кооперативу про прийняття особи в члени кооперативу загальними зборами членів кооперативу.

Аналіз визначеного законодавством України порядку набуття особою членства в кооперативі дозволяє зробити висновок про те, що особа набуває права членства в кооперативі лише з моменту затвердження рішення загальними зборами членів кооперативу, до цього часу такого права в неї не виникає.

Недоліком нинішнього порядку прийняття в члени кооперативу є те, що кооперативне законодавство України не визначає строки розгляду заяви особи про вступ у члени кооперативу правлінням (головою) кооперативу та строки затвердження ухваленного правлінням (головою) кооперативу рішення загальними зборами членів, а тому надає цим органам управління можливість не розглядати заяву протягом тривалого часу і ставить особу, яка виявила бажання бути членом кооперативу, у невизначене правове становище.

Крім того, кооперативним законодавством не передбачена можливість оскарження особою рішення правління (голови) кооперативу про відмову в прийнятті її в члени кооперативу в разі, якщо таке рішення є незаконним і необґрунтованим, оскільки воно створює перешкоди в реалізації особою права бути членом кооперативу.

Тому вважаємо доцільним внести до статті 11 Закону України «Про кооперацію» доповнення, встановивши конкретний строк розгляду заяви особи про вступ у члени кооперативу правлінням (головою) кооперативу, строк затвердження цього рішення загальними зборами кооперативу та передбачивши можливість оскарження рішень про відмову особі в прийнятті її в члени кооперативу до загального суду.

За предметом правового регулювання всі права й обов'язки членів кооперативної організації можна поділити на: *управлінські* (участь в ухваленні рішень загальними зборами кооперативної організації, а також у роботі інших органів управління кооперативної організації; участь у виконанні рішень органів управління й органів контролю за діяльністю кооперативної організації тощо), *майнові* (участь у формуванні майнових фондів кооперативної організації; отримання кооперативних виплат і виплат на паї; отримання паю в разі виходу з кооперативу), *господарські* (участь у господарській діяльності кооперативної організації), *трудова* (виникають у тому разі, якщо член кооперативної організації одночасно перебуває з цією організацією в трудових відносинах) і *соціальні* (користування послугами кооперативу, внесення пропозицій, спрямованих на поліпшення її роботи).

Право участі в господарській діяльності виробничого (у тому числі й сільськогосподарського) кооперативу виникає у його члена лише після укладення з кооперативом трудового договору. Втім, відсутність у ГК норми щодо строків укладення з членом виробничого кооперативу трудового договору може ускладнити реалізацію фізичною особою права членства. У зв'язку з цим, пропонуємо статтю 98 ГК доповнити нормою, яка покладає на керівника виробничого кооперативу обов'язок невідкладно укласти з новим членом трудовий договір.

У кооперативах усіх типів допускається асоційоване членство для осіб, які визнають статут і внесли пай. *Асоційованим членом* кооперативу може бути фізична чи юридична особа, яка внесла пайовий внесок і користується правом дорадчого голосу в кооперативі; у разі ліквідації кооперативу асоційований член має переважне порівняно з іншими членами кооперативу право на одержання паю.

Таким чином, асоційоване членство не передбачає рівного з іншими (*повними членами*) права участі в господарській діяльності кооперативу, що свідчить про фактичне відсторонення асоційованих членів від управління справами кооперативу. Водночас асоційоване членство надає переважне порівняно з іншими членами кооперативу право на одержання паю в разі його ліквідації.

Кооперативне законодавство не визначає вимог щодо осіб, які можуть бути асоційованими членами кооперативу. На нашу думку, такими членами можуть бути юридичні або повнолітні фізичні особи, що не обмежені в цивільній дієздатності, визнають статут кооперативу й погодилися його виконувати. Доцільність надання права асоційованого членства в кооперативі лише повнолітнім фізичним особам ґрун-

тується на тому, що асоційоване членство пов'язане насамперед із майновою участю в діяльності кооперативної організації, яка передбачає необхідність вільного розпоряджання такою особою належними їй майновими правами.

Порядок вступу до кооперативу й участі асоційованого члена в його господарській діяльності, права й обов'язки такого члена регулюються лише внутрішніми актами кооперативу.

У наукових працях висловлюється слушна пропозиція про необхідність перейменування асоційованого членства на «інвестиційну участь» [9, с. 160–163], що з юридичної точки зору більш повно розкриває характер взаємовідносин між асоційованими членами й кооперативом.

Уявляється, що інститут асоційованого членства не узгоджується з правовою природою виробничого кооперативу, в якому, за законодавством, усі члени кооперативу, крім відносин членства, пов'язані з виробничим кооперативом ще й трудовими відносинами.

У цьому сенсі буде правильним поширити інститут асоційованого членства й на виробничі кооперативи, що дозволить залучати додаткові інвестиції і, як наслідок, – позитивно вплине на фінансовий стан виробничих кооперативів та сприятиме підвищенню конкурентоздатності їхньої продукції.

Крім того, введення асоційованого членства у виробничому кооперативі забезпечить вирішення соціально-економічних проблем осіб, які з поважної причини втратили можливість перебувати з кооперативом у трудових відносинах, зокрема у випадках каліцтва, призову на військову службу в Збройних силах України, виходу на пенсію за віком або за станом здоров'я тощо, і не можуть надалі перебувати в статусі члена виробничого кооперативу.

На необхідності забезпечення прав членів виробничого кооперативу, які з поважних причин не мають можливості продовжувати трудову участь у кооперативі у зв'язку зі втратою ними працездатності за віком або через інвалідність, наголошує і професор Н. Титова, яка вважає неправильним повне позбавлення цієї категорії осіб права членства [10, с. 26].

Особливості членства в кредитній спілці визначені статтею 10 Закону України «Про кредитні спілки» [11]. Так, на відміну від членства в класичних кооперативах (виробничих, обслуговуючих і споживчих), членами кредитної спілки не можуть бути особи, які відбувають покарання у вигляді позбавлення волі, а також особи, що мають непогашену судимість за корисливі злочини.

Право прийняття до кредитної спілки й виключення з неї належить спостережній раді кредитної спілки, крім випадків припинення членства у зв'язку зі смертю особи або виключення члена за рішенням загальних зборів у разі порушення ним статуту кредитної спілки.

Право членства у кредитній спілці виникає з дня сплати особою вступного й обов'язкового пайового внесків у порядку, передбаченому статутом кредитної спілки. Передусім сплачується вступний внесок;

у разі, коли вступний та обов'язковий пайовий внески сплачено в різні дні, першим днем членства вважається день сплати обов'язкового пайового внеску.

Днем припинення членства в кредитній спілці вважається день прийняття загальними зборами членів кредитної спілки або спостережною радою кредитної спілки відповідного рішення.

З аналізу положень статті 10 Закону України «Про кредитні спілки» випливає висновок про допущення законодавцем деяких неузгодженостей у визначенні процедури набуття особою членства в кредитній спілці. З одного боку, в ній зазначається, що членство в кредитній спілці виникає лише за фактом сплати особою вступного й обов'язкового пайового внесків, а з іншого – виникнення права членства пов'язується з ухваленням відповідного рішення спостережною радою кредитної спілки.

Тому вбачається необхідним внести зміни до частини п'ятої статті 10 Закону України «Про кредитні спілки», встановивши, що членство в кредитній спілці настає після сплати особою вступного й обов'язкового пайового внесків у порядку, передбаченому статутом кредитної спілки, з дня ухвалення спостережною радою відповідного рішення.

Припинення членства в кооперативі відбувається у разі добровільного виходу з кооперативу; припинення трудової участі в діяльності виробничого кооперативу; несплати внесків у порядку, встановленому статутом; смерті члена кооперативу – фізичної особи, ліквідації члена кооперативу – юридичної особи, припинення діяльності кооперативу [5, ст. 13].

Таким чином, можна виділити три способи припинення членства в кооперативі:

- 1) за ініціативою члена кооперативу (у разі добровільного виходу з кооперативу або в разі припинення трудової участі в ньому);
- 2) за ініціативою кооперативу (у разі несплати внесків у порядку, встановленому статутом);
- 3) з настанням певного юридичного факту (смерть члена кооперативу, або ліквідація члена ко-

оперативу – юридичної особи, або припинення діяльності кооперативу).

Додатковою підставою припинення членства у виробничому кооперативі є незатвердження загальними зборами кооперативу рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу [7, ст. 98]. На нашу думку, вказане законодавче положення підлягає виключенню, оскільки набуття членства у виробничому кооперативі можливе лише після затвердження рішення правління (голови) про прийняття до кооперативу загальними зборами членів кооперативу. До цього особа не набуває статусу члена кооперативу.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Набуття особою статусу члена кооперативної організації відбувається внаслідок її вільного волевиявлення, яке реалізується шляхом подання відповідної заяви.

2. На другій стадії компетентні органи управління кооперативної організації вирішують подану заяву по суті й ухвалюють рішення про прийняття особи до кооперативної організації або про відмову в цьому.

3. Право на членство в кооперативі має індивідуальний характер і не може бути передане іншим особам, при цьому не переходить до спадкоємців.

4. Припинення членства в кооперативній організації може відбуватися як за бажанням самої особи, так і за ініціативою компетентного органу управління кооперативної організації, проте лише у випадках, які прямо передбачені кооперативним законодавством. Перелік підстав виключення особи з кооперативу за ініціативою останнього є виключним і розширеному тлумаченню не підлягає.

5. Оскільки членство у виробничому кооперативі нерозривно пов'язане з трудовою участю особи в кооперативі, то припинення членства є безумовною підставою для звільнення особи з роботи в кооперативі за ініціативою уповноваженого органу управління, яким може бути або правління, або голова кооперативу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кооперативне право : [підручник для кооперат., сільськогосп., екон., юрид. вищих навч. закладів і фак.] / [В. Семчик, С. Бабенко, М. Волик, С. Галей та ін.] ; за ред. чл.-кор. НАН України В. Семчика. – К.: Ін Юре. – 1998. – 336 с.
2. Запорожец А. Аграрное право : [учеб. пособие] / А. Запорожец. – Х. : Консум, 1997. – 108 с.
3. Серета І. Права і обов'язки членів колгоспу / І. Серета. – К. : Урожай, 1974. – 72 с.
4. Коверзнев В. Господарсько-правовий статус виробничих кооперативів : [монографія] / В. Коверзнев. – К.: Видавничий Дім «Слово», 2013. – 232 с.
5. Про кооперацію : Закон України від 10.07.2003 р. № 1087-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 5. – Ст. 35. – [зі змін. та допов.].
6. Про споживчу кооперацію : Закон України від 10.04.1992 р. № 2265-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 30. – Ст. 414. – [зі змін. та допов.].
7. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144. – [зі змін. та допов.].
8. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України в редакції Закону № 5495-VI від 20.11.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 50. – Ст. 698.
9. Коверзнев В. Господарсько-правовий статус виробничих кооперативів : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 р. «Господарське право; господарське процесуальне право» / В. О. Коверзнев ; НАН України, Ін-т економіко-правових досліджень. – Донецьк, 2012. – 265 с.
10. Титова Н. Права членів сільськогосподарських кооперативів: тенденції та проблеми їх законодавчого забезпечення / Н. Титова // Право України. – 2000. – № 2. – С. 25–27.
11. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 р. № 2908-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 15. – Ст. 101. – [зі змін. та допов.].